

У цьому віснику надруковано статті і розвідки, присвячені проблемам концептуального аналізу картини світу, комунікативної і функціональної граматики, соціолінгвістики. Розглянуто методологічні питання лінгвістики, включено спостереження над різномовним текстовим матеріалом у лінгвокультурологічному контексті.

Для широкого кола філологів – науковців, викладачів, аспірантів, студентів, учителів.

Постановою президії ВАК України від 09.06.1999 р. № 1-05/7 (Бюлетень ВАК України. – 1999. – №4) журнал включено до переліку наукових фахових видань зі спеціальності «Філологічні науки».

Журнал рекомендовано до друку Вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол №4 від 15.12.09 р.)

Головна редакційна колегія:

д.пед.н., проф. *А.І. Кузьмінський* (головний редактор), д.б.н., проф., чл.-кор. АПНУ *Ф.Ф. Боєчко* (заступник головного редактора), д.пед.н., проф. *Н.А. Тарасенкова* (заступник головного редактора), к.ф.-м.н., доц. *О.О. Богатирьов* (відповідальний секретар), д.ф.-м.н., проф. *А.М. Гусак*, д.ф.-м.н., проф. *В.М. Соловійов*, д.е.н., проф. *І.І. Кукурудза*, д.б.н., проф. *В.С. Лизогуб*, д.філос.н., проф. *О.В. Марченко*, д. і. н., проф. *В.В. Масненко*, д. і. н., проф. *А.Ю. Чабан*, д. х. н., проф. *Б.П. Мінаєв*, д.філол.н., проф. *В.П. Мусієнко*, д.філол.н., проф. *В.Т. Поліщук*, д.філол.н., проф. *С.А. Жаботинська*.

Редакційна колегія серії:

Мусієнко В.П., д.філол.н., проф. (відповідальний редактор); *Корновенко Л.В.*, к.філол.н., доц. (відповідальний секретар); *Жаботинська С.А.*, д.філол.н., проф.; *Калько М.І.*, д.філол.н., доц.; *Мартінова Г.І.*, д.філол.н., проф.; *Селіванова О.О.*, д.філол.н., проф.; *Гудманян А.Г.*, д.філол.н., проф.; *Озерова Н.Г.*, д.філол.н., проф.; *Шумарова Н.П.*, д.філол.н., проф.; *Симоненко Т.В.*, д.пед.н., проф.; *Велівченко В.Ф.*, к.філол.н., доц.; *Шитик Л.В.*, к.філол.н., доц.

За зміст публікації відповідальність несуть автори.

**Засновник – Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького**

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 2527 від 27.03.1997

Адреса редакційної колегії:

Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, кафедра загального та російського мовознавства (0472) 37-13-16, бульвар Шевченка, 81, Черкаси, 18000

ЗМІСТ

КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА

В. П. Мусієнко Комунікативна позиція адресанта в епістоляріях М. Максимовича	5
Н. А. Жихарева Прагматичні особливості обірваних речень (на матеріалі сучасної англомовної драми та прози)	12
Л.Н. Кулешова Фактор адресата в научно-гуманитарном дискурсе Л. Н. Гумилёва	21

СОЦІОЛІНГВІСТИКА

А. Г. Голодов Национально-культурная специфика и тенденции развития немецкого разговорного языка	29
Леся Ставицька Дискурс української маршрутки	34
Л.В. Корновенко Комунікативний статус російської мови в епістолярії М. Максимовича	39
С. С. Данилюк Лексико-семантичні характеристики англомовних електронних текстів персональних веб-сторінок лінгвістів	45
Л. А. Дядечко Рекламний слоган: прагматичний і соціофункціональний аспекти	53
Т. М. Сукаленко Гендерні стереотипи жіночності: проблеми вивчення	59
Ю. М. Топчій Джерела лексичних галліцизмів в українській мові	65

ГРАМАТИКА

В. Д. Шинкарук Особливості предикатних категорій диктуму	69
О. В. Чорний Семантика інфінітива у значенні імператива у творі Марка Аврелія	75
Н.Б. Іваницька Особливості кореляції англійського дієслова to fail із українськими відповідниками в аспекті формально-синтаксичної структури речення	85
М. М. Михальченко Партикулярне вираження категорії оцінки	90

КОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ

В. І. Кононенко Микола Гоголь і Михайло Коцюбинський: культурні концепти	98
Г. Ю. Садова Специфіка фоносемантики назв виробів харчової промисловості	106
О. П. Барменкова Семантическое своеобразие рецепиентной концептосферы в компаративной модели мира И. Бабеля	112
И. Н. Литвин Модусный мотиватор русских наречий	119
О. І. Тимченко Загадка як мовна гра (на прикладі антропоморфного лексикону)	125

МЕТОДОЛОГІЯ МОВОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Л. В. Шитик Феномен синкретизму в проекції на мовні рівні	132
А. М. Безпаленко Сенсорне маскування і його проекція у мові: суміжність і асоціація (гештальтпсихологічний погляд)	146

В. О. Харитонов Можливості залучення загадки до фразеологічного фонду мови	153
А. Бондаренко Українська художня мова й західноєвропейська філософія ХХ століття в аспекті інтердискурсивності	160
С. В. Левочкіна Семантика власних назв	167
О. С. Колесник Лінгвокультурний вимір міфологічних просторів	175

ЛІНГВОДИДАКТИКА

Т.В.Симоненко Реалізація інноваційних технологій навчання у процесі формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів-філологів	181
Л.П. Рудакова Труднощі розуміння соціокультурної інформації при читанні оригінальної художньої літератури	186
А. С. Надолінська Концепт як одиниця когнітивної лінгводидактики	192

ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАМІТКИ

Т. П.Свердан Семантика фразеологізмів з концептом хата (за результатами психолінгвістичного досліджу)	195
Г. А. Черненко Мовний аспект ейджизму: про дискримінаційний ціннісний концепт неповага до молодших.....	199
І. С. Беженар, Ю. В. Рибалкіна Універсальне і національне в англійському гуморі	204
О. О. Марочкіна Назви на позначення місця проживання та назви населених пунктів чи місцевостей в основах прізвищ розточчя.....	211
Л. Л. Славова Вербалізація поняттєвої складової концепту політик в американському та українському дискурсі	214
Солмаз Сулейманова Категорія посесивності в аспекте контрастивної лінгвістики (на матеріалі тюркських и славянських языков).....	220

РЕЦЕНЗІЇ

О. О. Селіванова Рецензія на монографію В. Самохіної «Современная англоязычная шутка». – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2008. – 356 с.....	225
О. А. Семенюк Рецензия на книгу : А. Р. Габидуллина учебно-педагогический дискурс : монография. – Горловка, 2009. – 292 с.....	227

КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 801.73

В. П. Мусієнко

КОМУНІКАТИВНА ПОЗИЦІЯ АДРЕСАНТА В ЕПІСТОЛЯРІЯХ М. МАКСИМОВИЧА

У статті на матеріалі листів М. Максимовича до О. Бодянського визначаються комунікативні стратегії і тактики адресанта та мовні засоби їх реалізації і моделюється комунікативна позиція мовця.

Ключові слова: М. Максимович, О. Бодянський, епістолярія, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, комунікативна позиція адресанта.

Епістолярії як науковий матеріал використовуються дослідниками у різних галузях: історії, культурології, літературознавстві, психології, мовознавстві, оскільки вони є джерелом надійних свідчень про стан суспільної свідомості відповідного періоду та картину світу автора листа.

Зараз просто важко уявити, яку роль відігравало листування у житті суспільства XIX ст. – за відсутності телефону та Інтернету. Варто сказати, що пошта, попри нарікання, працювала добре. Так, наприклад, М. Максимович у листі до О. Бодянського від 7.12.1870 р. висловлює занепокоєння про відсутність відповіді на попередній лист, а вже 29.12.1870 р. пише подяку за новий лист. Тобто, за 22 дні здійснився акт обміну повідомленнями між Михайловою Горою і Москвою, включаючи і час на написання самих листів. До речі, О. Бодянський зазначає, що він таки писав М. Максимовичу 23.11.1870 р. – лист за №248. Традиція нумерувати листи залишалася у побуті ще і в шістдесяті роки XX с. Пов'язано це з тим, що листи часто перечитували, висилали зацікавленим особам для ознайомлення і т.ін.

Листи М. Максимовича не є формою суто приватної комунікації. З огляду на відірваність через матеріальну скруту та хворобу від культурних центрів вони, вкупі з часописами і книгами, які також приходили поштою, стали головним способом духовного зв'язку з колегами.

Нагадаємо, що в цей період лист був також дуже поширений як жанр наукової публікації – його рефлексії знаходимо зараз у рубриках листів до редакції, відкритих листах, правда частіше політичного характеру. У М. Максимовича цей жанр листа, а саме його інколи називають епістолярією, також широко представлений, наприклад, це так звані листи про Гоголя або листи до М. Погодіна. Навіть листи приватного характеру, наприклад до М. Погодіна та О. Бодянського, наповнені науковими фактами, гіпотезами, ідеями, проблемами і складають цінність для історичної науки. М. Максимович сам усвідомлював це, видрукувавши “Письма о Кieve” за листуванням з М. Погодіним.

Епістолярну спадщину М. Максимовича досліджували вже його сучасники (В. Науменко [13], С. Пономарьов [16]), а пізніше М. Корпанюк [11], В. Короткий [10] та інші. Предметом уваги дослідників є творча постать М. Максимовича, вписана в культурно-історичний процес. Загалом такий підхід у дослідженні епістолярії домінує у більшості наукових галузей. Лист розглядається як свідчення про історію, культуру, суспільні відносини, обставини життя автора, його ставлення до світу, психічний стан. Таким чином листи у дослідженнях постають передусім як текст, хоча і занурений у контекст.

Розвиток комунікативної лінгвістики у другій половині 20 ст. та активне поширення її ідей у сучасному мовознавстві дозволяє і вимагає розглядати лист як комунікативну подію.

З часів К. Бюлера модель мовної комунікації включає як мінімум чотири компоненти: адресант, адресат, тема, мовний код [7]. Для виділення об'єктів дослідження вироблено категорії комунікативного акту, жанру, дискурсу. Лист, як об'єкт дослідження, може розглядатися як дискурс або жанр. Однак категорія комунікативного жанру у лінгвістиці недостатньо розроблена, незважаючи на численні спроби. Визначення жанру М. Бахтіним [4], до якого апелюють пізніші дослідники, перегукується з комунікативним актом, оскільки ґрунтується на ілокутивній меті (привітання, прощання, запрошення і т.ін.). У посібнику Ф. Бацевича [5; 160] жанр визначається за домінуючою комунікативною інтенцією з врахуванням обсягу висловлювання і складників комунікативної ситуації.

Листи важко піддаються жанровому визначенню і тому, що в них найчастіше фіксується не одна ілокутивна мета, а кілька. Хоча, звісно, абстрагуючись, їм можна приписати спільну комунікативну мету: повідомити адресата чи вплинути на нього, але така ілокутивна мета не має диференційного характеру, оскільки характеризує будь-яку форму мовлення.

Таким чином, лист як жанр визначається за формальними ознаками: написаний на папері чи електронними засобами текст, який відправляється кому-небудь для спілкування на відстані.

Виходячи з цього, будь-який лист можна розглядати як репліку (більш-менш складну) у діалозі, застосувавши до неї критерії комунікативного акту, достатньо розроблені у мовознавстві з часів Д. Остіна та Д. Серля [14; 18]. При аналізі конкретного комунікативного акту варто враховувати такі його параметри:

- вербальний чи невербальний;
- ілокуція та її сила;
- прямий чи непрямий;
- з чієї позиції подано референцію;
- характер пропозиції (істинна, хибна, позаістинна);
- характеристику пресупозиції;
- статуси адресанта і адресата;
- в чіїх інтересах здійснюється комунікативний акт;
- відношення до інших висловлювань;
- чи дотримано позамовленнєвих приписів (релевантність комунікативній ситуації);
- характер стилю (іронія, жарт, емоційність, експресивність і т. ін.);
- чи дотримані максими П. Грайса (кількість, якість, релевантність, манера);
- які стратегії і тактики використано;
- чи досягнуто перлокутивного ефекту.

Метою нашої розвідки є моделювання комунікативної позиції адресанта – М. Максимовича шляхом визначення комунікативних стратегій і тактик в листах до О. Бодяньського – за виданням В. Короткого 2004 року (всього 38 листів) [12].

М. Максимович близько познайомився з О. Бодяньським у московський період. О. Бодяньський деякий час навіть проживав у М. Максимовича. Після від'їзду з Москви вони листувалися до самої смерті М. Максимовича (з 1838 по 1873 р.). Листування О.Бодяньського з М. Максимовичем досліджувалося В.О.Даниловим [8].

У лінгвістиці стало загальноприйнятим положення про те, що людина вступає в комунікацію з метою досягнення позамовленнєвих результатів, вдаючись до комунікативних стратегій і тактик.

Мовленнєві стратегії і тактики – складник ефективності мовленнєвої комунікації, що робить їх дослідження актуальним [1,2,3;19], особливо на зразках листів “великого українця”, який увібрав в себе високу епістолярну культуру XIX ст.

На думку О. Іссерс [9;54], мовленнєва стратегія включає в себе планування комунікації в залежності від умов спілкування, особистостей адресанта і адресата та здійснення цього плану. Мовленнєва стратегія передбачає вибір мовних засобів за трьома напрямками: семантика, стилістика, прагматика.

Для реалізації стратегій використовують тактики – це один чи кілька комунікативних актів, які забезпечують реалізацію комунікативної стратегії [6]. У науці відсутня загальноприйнята типологія стратегій і тактик. Деякою мірою її можуть замінити типології комунікативних актів і жанрів, котрі будуються на категоріях інтенції / мотиву [17, 18, 21].

З огляду на великий обсяг матеріалу та складної комунікативної структури більшості листів, наш аналіз включав такі позиції: а) пресу- позиції (час написання, обставини життя учасників комунікації); б) стратегії і тактики листа; в) звертання та підпис; г) мовні засоби (стиль). Інші аспекти, як-от зв'язок з іншими висловлюваннями, перлокутивний ефект уже встановлено дослідниками; дотримання позамовних приписів цілком очевидне; інтерпретація в ключі максим П. Грайса може скласти перспективу дослідження.

Методологічну проблему дослідження складає саме встановлення стратегій і тактик мовлення. Складність визначення стратегій і тактик полягає в тому, що ілокутивний намір не завжди висловлюється прямо у вигляді: “я прошу”, “я вимагаю”, “я попереджую”, “я хвалю”, “я лещу”; об'єктивно даними у природному мовленні є лише висловлювання, а мотив мовлення, його стратегію треба розпізнати.

З цією метою ми використовуємо метод інтент-аналізу, запропонований Н. Павловою [15] та Т. Ушаковою [20]. Його суть полягає у трансформації дії на мову наміру (пор. *Так хочеться їсти, що нема де й переночувати*). Зрозуміло, що метод характеризується деякою суб'єктивністю. Однак людські бажання і логіка вчинків значною мірою універсальні; крім того, якщо дослідник і аналізований дискурс належить до однієї національно-комунікативної культури, ступінь суб'єктивності додатково знижується, особливо якщо досліднику відомі обставини комунікативної ситуації.

Розглянемо до прикладу лист від 30.11.1855 р. з Михайлової Гори. У цей час О. Бодянський захистив дисертацію та видав книгу про походження слов'янського письма, яка була високо поцінована науковим співтовариством і яку вже щиро привітав М. Максимович; “Чтения” будуть відновлені лише у 1857 р. (загалом за редакцією О. Бодянського вийшло у світ 97 томів цього часопису). Приводом для написання цього короткого листа була відправка книжкової бандеролі, у якій М. Максимович повертав О. Бодянському якийсь його твір. При цьому М. Максимович ставить три стратегічні цілі: отримати відгук на свій „Азбуковник”, відслідкувати відгуки на свої замітки та з'ясувати можливості щодо публікації перекладу „Песни Игорево́й” українською мовою. Для реалізації першої стратегічної цілі адресант обирає тактику применшення значення цього питання, переведення його у площину принагідності: *”прилагаю ... на пребывание в библиотеке вашей, на вечные часы, общипанного молодого человека Азбуковника и покорнейше прошу вас, любезнейший Осип Максимович, приняв его благосклонно, посмотреть, что это за штука, – с интересом или без него, и при случае оповестить меня об этом”*.

Стратегія експлікована: „*покорнейше прошу*”, але адресант використовує тактику применшення обсягу праці — „*общипанный*” та вказує, що вона не спішна. Друге прохання – відслідкувати відгуки у центральних журналах на відіслані до “Москвитянина” замітки. М.

Максимович використовує ту ж тактику – применшення складності завдання: „так как вы следите журналы, которых я почти не знаю и не вижу”. І нарешті найголовніше – про публікацію перекладу „Песни Игорево́й” віднесено в кінець листа. Стратегія прихована. Вона експлікована у тактиці розмірковувань, до яких, звісно, з необхідністю мусить долучитись і адресат: „не решушь, куда его послать без себя – в Киев ли, откуда бы выйти в свет ему благоприличнее; или в Питер, где верно теперь наш земляк Паликон (П.Куліш), и может там выдержать корректуру справно; или к вам в Москву...”

Ці завдання перебиваються фрагментами фатичної комунікації, що також знімає прямоту стратегії.

Весь лист витримано у сердечно-дружньому тоні. Мовні засоби підкреслюють близькість відносин. Насамперед, це звертання: „возлюбленный земляченьку !” У такій формі воно з’являється вперше. Правда, у листі від 11.06.1847 р. фіксується: „полюби меня вновь, земляче”, але воно тут лише підтримує офіційне та шанобливе „Почтеннейший Осип Максимович!” Адресант крім того натякає, що О. Бодянський також “наш”, а значить мусить бути зацікавлений у виданні перекладу: „перевод на **наську** мову”.

Увесь мовленнєвий матеріал дослідження було проаналізовано шляхом створення матричної моделі за наведеними вище параметрами. У результаті аналізу вдалось встановити деякі закономірності.

1. Комунікативна позиція адресанта формується під впливом всіх трьох типів пресупозицій, які детермінують стратегії і тактики та мовні засоби їх вирішення.

Мікропресупозиція, характеризуючи обставини конкретного комунікативного акту, найбільшою мірою впливає на мотив комунікації, формуючи стратегію, тобто мету листа.

Соціумна пресупозиція виявляється у соціальному статусі мовців, який постає у динаміці, оскільки листування охоплює значний хронологічний період – майже 40 років. Маються на увазі не лише посади та відставки, але й плідність наукової праці, котра підвищує статус мовця і адресата. Соціумна пресупозиція зумовлює відбір стратегій і, головне, вибір тактик комунікації.

Макропресупозиція знаходить вияв насамперед у постановці і розгляді питань наукових та наукового процесу у сфері зацікавлень М. Максимовича та О. Бодянського. Тут зустрічаємо рефлексі дискусії з М. Погодіним, обговорюються етимології лексем, авторство ідей, видання часописів та книг і т. ін. Макропресупозиція є не лише основою комунікації, але й тлом, яке забезпечує саму можливість постановки деяких стратегій і їх реалізації. Вона може бути виражена формулою: “ми робимо одну справу”.

В залежності від комбінації пресупозицій змістовно змінюються і стратегії. У епістолярії можна умовно виділити чотири періоди за домінуючими стратегіями.

Перший період (1845 – 1846), має таку пресупозицію: О.Бодянський – редактор “Чтений”, а М. Максимович – автор журналу. Листи цього періоду відзначаються переважно діловою проблематикою. Тут М. Максимович дякує за публікації, і пропонує прямо чи шляхом натяків матеріали для публікації:

“буде угодно, напечатайте”;

“у меня есть много записок о Переяславе”;

“доставлю скоро обещанные статьи”;

“послал вам текст с двумя актами”.

Тон листів шанобливий. Звертання: ”Милостивый государь / Почтеннейший / Добрейший / Любезнейший О.М.!” Підпис тут, як і у подальшому, – *преданный вам*.

Цей період обрамляється листами, які випадають із типової моделі. Перший лист київського періоду від 26.03.1838 р. характеризується паритетністю відносин – це бесіда двох вчених: М. Максимович – професор Київського університету, а О. Бодянський

перебуває у наукових відрядженнях у слов'янських країнах від Московського університету. Лист має очевидне фатичне спрямування. Він цілком урівноважений в аксіологічному аспекті: М.Максимович, з одного боку, повідомляє про протекцію щодо брата О. Бодянського, а з іншого, нижче по тексту зауважує, що О.Бодянський видав думку Шафарика за свою. Тон дружній. Звертання шанобливе, і водночас інтимне: *“Любезнейший земляк Осип Максимович”*.

Останній лист періоду – від 20.12.1848р., писаний після закриття “Чтения”, реалізує стратегію завершення співпраці.

Наступний період (1855 – 1860) ґрунтується на такій пресупозиції: М. Максимович в основному перебуває на Михайловій Горі. Він вступає в полеміку з М.Погодіним стосовно походження української мови, переживає розрив з П. Кулішем, пише наукові статті, збирає історичні пам'ятки. О.Бодянський 1855 р. захищає докторську дисертацію. З 1857 р. редагує відновлені “Чтения”, з 1859 р. завідує типографією Московського університету.

Домінальні стратегії цього періоду – домогтися вступу О. Бодянського в полеміку з М.Погодіним (у трьох листах), допомогти з публікацією перекладу “Песни Игорево́й” (тричі), отримати оцінку своїх праць; інформувати про участь у видавничому процесі (коректура, заявки на статті, оцінка редагування), просунути до друку освітні книжки: “Наум”, “Буквар”, “Сказки”.

У третьому періоді (1861 – 1865) М. Максимович переживає майже реальну скруту, отож домінує стратегія матеріального забезпечення. Вона звучить у кожному листі у прямих тактиках прохання, запиту про висилку грошей за видання та подяки за них, прохання протекції щодо посади (тричі). Цей період визначений самим М. Максимовичем такими словами: *“Вы один уже из немногих, к кому ображаюсь по-товарищески”*. Тон листів дружній. Переважають звертання двох типів: *“любезнейший земляче!”*, *“Коханный земляче!”*. У підписах з'являється: *“будьте здоровеньки”*, *“щирый приятель М. Максимович,”* які також є маркером інтимності.

І врешті останній період – з 1865 р. по 1877 р. смерті М. Максимовича. У цей час О. Бодянський часто хворіє, а з 1868 р. перебуває у відставці. М. Максимович пише, видає в Києві свої книжки, живе то в Києві, то на Михайловій Горі. Видається, що цей період зорієнтований на фатичну комунікацію. Стратегічні завдання М. Максимовича не такі глобальні. Це повідомлення про висилку і отримання книг, заявки на публікації (тричі), запит про знайомство з останніми публікаціями (один) та подяка за публікацію (одна). Він висловлює скарги (на І. Соловйова, М. Костомарова) та хвалиться позитивними відгуками на останні публікації. Загальний тон листів – довірливий, сердечний. Звертання ті ж, у підписі традиційне – *“преданный”*.

2. Стратегії у листах М.Максимовича здебільшого експліковані, але заради тактовності вони обрамляються нейтральними фрагментами: це роздуми про етимологію, характеристики якихось історичних документів, згадки про знайомих, повідомлення про здоров'я і т.ін. Зазвичай, це досягає мети. Нам зустрівся лише один лист, у якому прямота стратегії виступає у нетиповому вигляді. Це лист від 20.12.1848 р. (коли “Чтения” були закриті, а О.Бодянського звільнили з університету). Лист реалізує кілька стратегій. Перша – втішити звільненого товариша, друга – залагодити грошові відносини і долю рукописів. Стратегія втішання реалізується приховано: тактиками похвали діяльності, висловлення жалю, рекомендацій щодо наукового пошуку або, навпаки, відпочинку. Вирішення долі рукописів здійснюється прямо: *“мои шпаргалы ... прошу вас покорно с первою почтою передать в Петербург на имя Н.И. Надеждина”*. Так само прямо вирішується питання грошових розрахунків. М. Максимович обіцяє вислати борги, нагадуючи при цьому, що *“за братком вашим у меня числится с оно́го еще времени*

25 р. ас". Звернення уже не *любезнейший*, а просто: *любезный*. Ця різка прямота, на наш погляд, є дещо нетактовною.

3. М. Максимович широко поєднує стратегію прохання з обіцянками та подяками, висловлює не лише свій інтерес, але й увагу до особи адресата, урівноважуючи комунікативну ситуацію. Так, наприклад, у листі від 5.11.1859 р. він дякує за "*попечительство о Букваре*" і просить про рекламу "Наума". Тут же він хвалить редаговані О.Бодянським "Чтения" (у перших рядках) та цікавиться його дослідженнями на завершення. Така побудова характеризує більшість листів.

Комунікативна стратегія може бути виражена непрямо, через непрямі тактики, які однак добре розшифровуються членами спільноти. Наприклад, у листі від 14.05.1862 р. є п'ять інтенцій: подяка за надіслані гроші, повідомлення, що їх вже не лишилося, розповідь про відвідини Тарасової могили, повідомлення про розрив з "Основою", яка не платила, висловлення жаху про перспективу зимувати на Михайловій Горі – "*мороз подирает*", з'ясування позиції у "*распри за Гоголя*".

З тексту постає дві стратегічні цілі: прохання про матеріальну підтримку та згода завершити дискусію про Гоголя. Така реалізація стратегії зустрічається рідко, складає менше п'ятої частини у дослідженому матеріалі, що засвідчує характер відносин між комуні кантами: попри зміни в становищі, розходження у наукових поглядах з деяких питань, спілкування між ними було відкритим і довірливим.

Відбір мовних одиниць вповні забезпечує реалізацію стратегій і тактик і засвідчує у спішність комунікації (вона продовжувалась 40 років).

4. Палітра мовних засобів досить широка – від книжного мовлення, як наприклад у листах від 26.03.1838 р., 30.12.1846 р., 11.06.1847р. та ін., – до розмовно-літературного, наприклад від 26.03.1848, 28.09.1848 р.

Особливу функцію – зближення, інтимізації виконують українізми, розсипані по текстах. Від року до року їх кількість збільшується ("*бувайте здоровеньки, та й не забувайте нетягу*", "*не в брову, а в око*", "*млинчик, пока не простив*", "*вылизая на ряс*", "*покинь сани, возьми воз*", "*хлоп'ятко*"). Лист від 18.06.1863 р. написаний взагалі українською мовою.

Адресант часто використовує засоби гіперболізації оцінки редакторських трудів та наукової ваги О. Бодянського і применшує значення своїх праць, що відповідає етикету того часу, а до того ж працює на стратегію.

Мовні засоби показують високий рівень комунікативних здібностей адресанта, відображають культурні традиції епохи, мовну картину світу автора, етнокультурну спільність комунікантів.

Вивчення епістолярій М. Максимовича на засадах комунікативної лінгвістики засвідчує високий рівень епістолярної культури того періоду, мовну кореляцію стратегій і тактик з позицією адресанта та статусом адресата та адекватний відбір мовних засобів з метою досягнення перлокутивного ефекту. В цьому контексті листи М. Максимовича можуть бути використані як навчальні матеріали у курсах з теорії і практики комунікації, риторики, ділового мовлення.

Перспективу дослідження становить поширення об'єкта дослідження, включення відповідних текстів листів адресата з метою забезпечення повноти комунікативної ситуації, а також вивчення сили ілюкції, характеру референції, стилістичної манери письма.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Феномен второй реплики или о пользе спора // Логический анализ языка. – Вып. 3. – М., 1990. – С. 175–189.

2. Баранов А.Н., Крейдлин Г.Е. Иллокутивное вынуждение в структуре диалога // Вопросы языкознания. – 1992. – № 2. – С. 78–89.
3. Баранов А.Н., Крейдлин Г.Е. Структура диалогического текста: лексические показатели минимальных диалогов // Вопросы языкознания. – 1992. – № 3. – С. 84–94.
4. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров // Собр. соч. в семи томах. Т. 5. – М.: Русские словари, 1997. – С. 159–206.
5. Бацевич Ф.С. Основы комунікативної лінгвістики. – К., 2004.
6. Борисова И.Н. Дискурсивные стратегии в разговорном диалоге // Русская разговорная речь как явление городской культуры. – Екатеринбург, 1996. – С. 21–48.
7. Бюлер К. Теория языка. – М.: Изд. группа «Прогресс», 2000. – С. 34–36.
8. Данилов В. О.М. Бодяньський і його листування з М.О. Максимовичем // Україна, 1927. Кн. 6.
9. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. – М., 2002.
10. Короткий Віктор. Життєпис мовою листів // Максимович М.О. Листи. – К.: Либідь, 2004. – 312 с. – С. 6–18.
11. Корпанюк М.П. До проблеми епістолярної спадщини М.О. Максимовича // IV Республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства. Тези доповідей і повідомлень. – Київ, 1989. – С. 169–170.
12. Максимович М.О. Листи. – К.: Либідь, 2004. – С. 30–78.
13. Науменко В. Скорбная страничка из жизни М.А. Максимовича (По черновым письмам к разным лицам) // Киевская старина. 1898. – Т. 3. октябрь-декабрь. – С. 273–307.
14. Остин Дж. Л. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17. – М., 1986. – С. 122–129.
15. Павлова Н.Д. Интент-анализ политических диалогов // XII Межд. симпозиум по психолінгвістике и теории коммуникации «Языковое сознание и образ мира». – М., 1997. – С. 117–121.
16. Пономарев С.И. Киевская старина и Новина // Киевлянин. 1881. – № 3. – С. 1.
17. Седов К.Ф. Внутрижанровые стратегии речевого поведения: «ссора», «комплимент», «колкость» // Жанры речи. – Саратов, 1997. – С. 188–194.
18. Серль Дж. Р. Что такое речевой акт? // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17. – М., 1986. – С. 151–169.
19. Тарасова И.П. Структура личности коммуниканта и речевое воздействие // Вопросы языкознания. – 1993. – № 5. – С. 70–83.
20. Ушакова Т.Н. Психологический подход к анализу дискурса // Межд. симпозиум по психолінгвістике и теории коммуникации «Языковое сознание и образ мира». – М., 1997. – С. 158–159.
21. Шмелева Т.В. Речевой жанр: опыт общепилологического осмысления // Collegium. – К., 1995. – № 1–2. – С. 57–71.

Мусяенко В. П. Коммуникативная позиция адресанта в эпистолярных М. Максимовича.

В статье на материале писем М. Максимовича О. Бодяньскому формируется модель коммуникативной позиции адресанта на основе выделяемых стратегий и тактик на фоне пресуппозиций. Отслеживаются языковые средства их реализации, способы введения в текст письма.

Ключевые слова: М. Максимович, О. Бодяньский, эпистолярная, русский язык, коммуникативная стратегия, коммуникативная тактика, коммуникативная позиция адресанта.

Musienko V. P. Communicative Position of Addresser in M. Maximovich's Epistolary Texts.

The article forms the model of communicative position of addresser based on M. Maximovich letters to O. Bodniansky where the strategies and tactics are marked out on the background of presuppositions. The lingual means of their realization are revealed as well as the modes of their introduction into epistolary text.

Key words: M. Maximovich, O. Bodniansky, epistolary text, Russian language, communicative strategy, communicative tactics, communicative position of addresser.

Надійшла до редакції 10.03.09

Прийнято до друку 04.11.09

УДК 811.111–26:81'367.335

Н. А. Жихарєва

ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБІРВАНИХ РЕЧЕНЬ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ДРАМИ ТА ПРОЗИ)

У статті здійснено спробу проведення комплексного аналізу причин виникнення обірваних речень з огляду на позицію мовця, позицію адресата та ситуацію мовлення в цілому. Особлива увага приділяється виявленню прагматичних функцій обірваних речень у художніх текстах.

Ключові слова: обірване речення, мовець, адресат, контекст, вербалізована семантика / підтекст, когнітивно-комунікативна та експресивно-стилістична функції.

Актуальність проблеми аналізу обірваних речень як багатопланового явища зумовлена становленням і розвитком сучасної наукової парадигми лінгвістичних досліджень, яка включає функціонально-комунікативне вивчення мови, що передбачає перехід від вивчення мови як ідеальної системи без будь-яких протиріч, якою користується ідеальний мовець і ідеальний слухач, до вивчення мови як системи складної і часто непередбачуваної, яка залежить від умов та потреб комунікації.

Обірвані речення – це конструкції, що є незакінченими й у змістовому, й у структурному, і в інтонаційному плані. Термін „речення” на позначення таких конструкцій використовується тому, що в них чітко виражені реченнєво-відтворювальні начала. Їх нереалізація визначена позамовними чинниками. Традиційне віднесення таких утворень до контекстуально неповних мотивується тим, що вся інформація компенсується контекстом, пор.: *Уже й час літний настав, спека стоїть нестерпна, а тут в холодочку ми сидимо і згадуємо, а ви...* (В. Підмогильний) (вербально не виражений присудок *працюєте* є відомим з попереднього тексту) / *From England and from Thornfield: and –* (Ch.Bronte) (з попереднього контексту легко встановлюється логічне завершення – *from you*).

Дослідження обірваних речень як об'єкту граматики [2; 3; 5; 12] і стилістики [1; 4; 7; 9; 11; 13] дозволило детально описати їхні формально-синтаксичні характеристики, окреслити діапазон експресивно-стилістичних функцій, які вони виконують у художньому тексті, виявити характерні особливості їхньої контекстуальної обумовленості [6]. Однак розкриття самого механізму породження подібних складних мовленнєвих утворень у всій повноті прямих та імплікованих компонентів змісту, на наш погляд, є можливим лише за умови ретельного розгляду причин виникнення та прагматичних функцій обірваних речень у реплікованих текстах.

Отже, **предметом** даного дослідження є прагматична специфіка обірваних речень сучасної англомовної драми та художніх прозаїчних творів. Джерелом фактичного матеріалу проведеного аналізу постають драматургічні твори сучасних англійських письменників зі збірки *Masterpieces of the Drama* і добірки з романів сучасних американських та англійських письменників. Джерельна база, зібрана методом суцільної вибірки, налічує 500 одиниць – обірваних речень різної структури й етіології.

Використовуючи писемне розмовне мовлення як матеріал, у якому функціонують обірвані речення, у дослідженні необхідно враховувати особливості такого мовлення. У процесі написання того чи іншого твору письменник свідомо планує використання обірваних речень у відповідних ситуаціях. Тому функціонування таких речень у літературному мовленні і, відповідно, існування причин їх незавершеності має певною мірою суб'єктивний характер. З іншого боку, обірвані речення, навіть художньо оброблені автором у писемному творі, є відбитком живого усно-розмовного мовлення і виражають основні його особливості. У цьому відношенні існування обірваних речень та причин, які викликають їх незавершеність, не залежить від автора художнього твору і має об'єктивний характер [8, 76].

Головними умовами, які сприяють виникненню обірваних речень, є різного роду відхилення, що трапляються на тому чи іншому етапі процесу утворення речення. Такі відхилення можуть зустрічатися на будь-якому із цих етапів. Вони в основному визначаються трьома чинниками: позицією мовця, позицією співрозмовника, ситуацією мовлення.

Процес спілкування розвивається завжди, насамперед, завдяки мовцю, який перебуває в центрі подій і виступає головною особою у процесі утворення речень, тому, залежно від відношення причин незавершеності речень до мовця, їх можна умовно поділити на об'єктивні (зовнішні) та суб'єктивні (внутрішні), а також причини із змішаними особливостями.

1. **Об'єктивні**, або зовнішні, причини пов'язані із умовами ситуації. Вони не залежать від мовця, який не має можливості завершити розпочате ним речення, через що воно залишається структурно і семантично незавершеним. За поширеністю у мовленні об'єктивні причини займають проміжне місце і становлять 26% від загальної кількості проаналізованих випадків у драмі, однак є найбільш поширеними (54 %) у прозі. Такими причинами є:

а) втручання іншої особи у мовлення мовця. Воно може супроводжуватися словами-маркерами (*to interrupt, to stop, to interfere, to cry, to say* та ін.), напр.:

драма: LINDA. *How much did you do?*

WILLY. *Well, I didn't figure it yet, but...*

LINDA (*interrupts*). *How much did you do?!* (Arthur Miller. *Death of a Salesman*);

проза: "As I told you in my message," Joanna said, "Something came up. **There's been homicide and** –"

"I didn't get any message." Karen interrupted. (J.A. Jance. *Exit Wound*).

В окремих випадках таке втручання у мовлення може і не супроводжуватися словами-маркерами. Тут вони формально не виражені, хоча й імпліцитно присутні, напр.:

драма: HAPPY. *If I were you...*

BIFF. *No, the trouble is we weren't brought up to greed for money. I don't know how to do it.* (Arthur Miller. *Death of a Salesman*);

б) втручання у мовлення мовця певної особи або предмета, що супроводжується фізичною дією, напр.:

драма: LINDA. *Where've you been all these years? Willy always wondered why you...*

WILLY (*pulling Ben away from her impatiently*). *Where is Dad? What's happened?* (Arthur Miller. *Death of a Salesman*);

проза: *"Not at the moment. I think we need to shift emphasis to L.A. and find –"*

"Excuse me," Dei said, bringing Cates back into the room. "Listen to this." (Michael Connelly. *The Narrows*);

в) зміни в ситуації мовлення. Найчастіше це буває поява чи зникнення особи, предмета, зміна реакції співрозмовника, його зовнішнього вигляду чи різкою зміною предмету розмови і т. ін. У словах автора можуть бути такі маркери: *to appear, to enter, to show, to hear, to sound, to impress, to surprise, to see, to notice* і т. ін., напр.:

драма: CORA. *I believe you want to get us all killed or turn away, or something awful like that. I believe...* (*William enters left*).

WILLIAM. *Where's Bert?* (Langston Hughes. *Mulatto*);

проза: *"He accused me of provoking lust and inciting sin. He believed that Adam would still be in Paradise if Eve hadn't tempted him. Maybe he was right... You see how I'm earning my living."* (Isabel Allende. *The Daughter of Fortune*).

Загальний характер кількісного співвідношення визначених підтипів можна подати у вигляді таблиці:

Таблиця 1

Об'єктивні причини виникнення обірваних речень (%)

Підтип	драма	проза
Втручання у мовлення мовця іншої особи	10	38
Втручання у мовлення, пов'язане із фізичною дією	6	7
Зміни в ситуації мовлення	10	9

2. **Суб'єктивні**, або внутрішні, причини пов'язані із особистістю мовця. Вони залежать від позиції, яку він займає у процесі спілкування, і є найбільш поширеними у драмі (69% від усієї кількості проаналізованого матеріалу) і доволі частотними у прозі (43%), адже мовець тільки відносно залежить від умов ситуації і може будувати речення відповідно до власних інтенцій. Проте, це не гарантує реалізації речення у мовленні саме в такому вигляді, у якому запланував його мовець. На поведінку того, хто говорить, впливають різноманітні фактори, які мають вирішальне значення для всього процесу утворення речення. Вони й зумовлюють виникнення структурно та семантично незакінчених речень. До суб'єктивних причин виникнення обірваних речень належать:

а) **фізіологічні**. Обірвані речення з'являються внаслідок певного фізіологічного стану мовця, а саме хвороби, кашлю, сну, поранення тощо. Вони, як правило, можуть супроводжуватися словами, що описують відповідний фізіологічний стан (*to clear one's throat, to cough, to fall asleep, to feel dizzy*) або дієсловами у значенні "говорити" разом із словами-маркерами та виразами у значенні "важко" або "слабко" (*breathing hard, in a weak voice, hardly heard* і т. ін.), напр.:

драма: WILLIAM. *You aren't listening to me! Stop shouting!*

ROBERT. *What are you ... (starts coughing hard) ...I ... let's finish it!* (Langston Hughes. *Mulatto*);

проза: *Guard felt dizzy. "Please... no. That's Madonna of the Rocks!" He dropped his gun and radio, raising his hands over his head.* (Dan Brawn. *Da Vinci Code*);

б) **логічні**, які зумовлюють появу обірваних речень внаслідок неспроможності мовця

сформувати думку або у разі пошуку потрібного слова чи виразу і т. ін., напр.:

драма: GRANDMA. *What is the...oh!.. Such a strange name it was... You all know them!* (Edward Albee. The Sandbox);

проза: "Okay," Doran said, *"I have something significant and ... Well, strange, to begin with."* (Michael Connelly. The Narrows);

в) **психологічні**. Обірвані речення виникають на основі сильних душевних переживань мовця. Їх можна розподілити на декілька типових груп:

1) загальне збудження, схвильованість, афект. Інколи їх можуть супроводжувати слова-маркери: дієслова із значенням психологічного стану (*to cry, to sob, to worry, to be excited, to shake with rage, to burst into tears* і т. ін.) напр.:

драма: WILLY. *But they laughed at me, I know that!*

LINDA. *Oh, darling, you gotta overcome it.*

WILLY (*almost crying*). *I know... I ...I gotta overcome...* (Arthur Miller. Death of a Salesman);

проза: *"I know I shouldn't have, Butch, but with all other bodies lying everywhere, I didn't think it would hurt..." Joanna's voice trailed off into a stifled sob.* (J. A. Jance. Exit Wound);

2) збентеження, несміливість, сором'язливість, невпевненість, нерішучість. Іноді супроводжуються словами-маркерами з відповідною семантикою (*to be at a loss, to turn red/pale, to become puzzled* і т. ін.), напр.:

драма: HILDA (*Looking at John Polk's I.D.*) *I.D.,11-12-50. Date: 11-11-68.*

JOHN POLK (*puzzled*). *Yes, but... well...11-12 is less than two hours away.* (Beth Henley. Am I Blue);

проза: *"How dare you? Have you lost your senses?"*

"But you... you led me to believe... I cannot be so mistaken!" the poor man mumbled, stupefied with embarrassment. (Isabel Allende. The Daughter of Fortune);

3) образа, розчарування, обурення, гнів. Іноді вони вживаються з маркерами, представленими дієсловами і дієслівними виразами (*to get upset, to sigh hard, to become disappointed* і т. ін.), напр.:

драма: LAURA (*upset*). *My glass! I got to...(She covers her face and turns away).* (Tennessee Williams. The Glass Menagerie);

проза: *"And if you even attempt to take Carol back to Mexico with you, I swear,*

I'll –" (J.A. Jance. Exit Wound);

4) переляк, страх, тривога, відчай. Іноді вживаються з дієсловами-маркерами (*to become anxious, to be scared, to panic, to go as white as a sheet, to tremble, to shake*), напр.:

драма: WILLY. *There's all kinds of important people in the stands, and the first thing you know... (suddenly feeling anxious). Ben! Ben, what should I do?* (Arthur Miller. Death of a Salesman);

проза: *"My husband..." She stopped. "I think my husband is in trouble."* (Harlan Coben. Just One Look).

5) здивування, захоплення, радість, зворушення, щастя, задоволення. Можуть супроводжуватися маркерами (*to be surprised, to admire, with pleasure, moved, touched*), напр.:

драма: ASHBE. *You like me?*
JOHN POLK. *Undesirable lump, Jesus. Your cheeks they are... they are...You are so beautiful!* (Beth Henley. Am I Blue);

проза: *Langdon pulled it out and stared in astonishment. It was a metallic, button-shaped disk, about the size of a watch battery. He had never seen it before. "What the...?"* (Dan Brown. Da Vinci Code);

6) сором. Може супроводжуватися маркерами – *to be ashamed, with the feeling of guilt, shamefully*, напр.:

драма: BEN. *Come on, get to me!*

WILLY (*shamefully*). *No, Ben. I can't. I don't want you to think... It's Brooklyn, I know, but we hunt too.* (Arthur Miller. *Death of a Salesman*);

7) сумніви, недовіра, підозра. У контексті можуть позначатися дієсловами та відповідними фразами (*to doubt, to hesitate, to suspect, to distrust*), напр.:

проза: *He hesitated. "When you say you don't know –"* (Harlan Coben. *Just One Look*);

"I suppose it could work," Jaime conceded doubtfully, "but if his lawyer gets wind of it –" (J.A. Jance. *Exit Wound*).

Загальне співвідношення суб'єктивних причин виникнення обірваних речень наведені в таблиці 2.

Таблиця 2

Суб'єктивні причини виникнення обірваних речень (%)

Підтип	драма	проза
Фізіологічні	11	5
Логічні	20	10
Психологічні	38	28

3. Найменшу кількість речень становлять синтаксичні конструкції, причини виникнення яких характеризуються **змішаними особливостями**. Вони становлять всього 5% у драмі та 3% у прозі від усіх проаналізованих прикладів. Таке явище спостерігається у тих випадках, коли слова автора, які виступають як коментар відповідної ситуації і часто вміщують слова-маркери тих чи інших причин, відсутні, напр.:

драма: CORA. *The door's locked. I hope it's just a joke or...* (Langston Hughes. *Mulatto*);

проза: *"You're telling me you're a descendant of ..."*

"I have all documentation: marriage records, birth records. You could say we're really distant cousins." (Nora Roberts. *Heaven and Earth*).

Таким чином, беручи до уваги той факт, що обірвані речення утворюються під час мовленнєвої діяльності, їх поява спричинюється багатьма факторами, пов'язаними із основними етапами формування і вираження думки. Важливими закономірностями виникнення обірваних речень є різного роду невідповідності, ті чи інші відхилення, які з'являються під час протікання процесу творення речення-висловлювання, зумовлюються як суб'єктивними, так й об'єктивними причинами та призводять до того, що окремі елементи думки у обірваних реченнях не отримують вербального позначення, що впливає не тільки на структурну організацію аналізованих синтаксичних конструкцій, але і на їх семантику.

Вживання обірваних речень у **художньому мовленні** зумовлюється багатогранністю виконуваних ними когнітивно-комунікативних та експресивно-стилістичних функцій, безпосередньо пов'язаних з вище означеним колом суб'єктивних й об'єктивних чинників. Незавершеність речення виступає тут як досить ефективний засіб образного відображення дійсності, як попередньо спланований, зумисно організований стилістичний прийом умовчання, який використовується автором художнього твору для вираження різноманітних авторських завдань [8, 76].

Серед функцій, які виконують обірвані речення у художньому мовленні, виділяються: композиційна, характерологічна, евфемістична, функція підсилення суб'єктно-модальних значень, функція інтимізації, функція актуалізації підтексту та версифікаційно-стимулююча функція. Розглянемо їх детальніше.

Композиційна функція обірваних речень полягає у використанні їх з метою досягнення тієї чи іншої стилістико-композиційної характеристики тексту. В межах цієї функції виділяються такі її реалізації:

1) введення у текст репліки, котра перебиває одного із співрозмовників (особливо за відсутності відповідних слів-маркерів), напр.:

драма: WILLY. *There is so much I want to make for...*

THE WOMAN. *Me? You didn't make me, Willy. I picked you.* (Arthur Miller. Death of a Salesman);

проза: *"No, he is in Quantico. She's work –"*

"She should be here. Don't you people know what you've got here? She –"

"Whoa, Rachel, slow down, okay?" (Michael Connelly. The Narrows);

2) перехід від однієї теми до іншої, напр.:

драма: ASHBE. *Don't pity me.*

JOHN POLK. *The reason I wouldn't wasn't that... it's just that... well, I like you too much too.* (Beth Henley. Am I Blue);

проза: *"Not for a minute; you always remind me. You see, Mr. Todd, I am the black sheep of the family, a waster. If it were not for our good Jeremy here –"*

"That girl looks Spanish," interrupted Jacob Todd, his eyes still on the waitress, who was now at another table. (Isabel Allende. Daughter of Fortune).

3) перехід від внутрішнього мовлення до зовнішнього і навпаки, напр.:

драма: CORA. *Your brother'll be back, son, then I won't be by myself.*

WILLIAM (*bewildered by his mother's sureness*). *I thought Bert went... I thought he ran... I thought...oh...* (Langston Hughes. Mulatto);

4) використання в процесі мовленнєвого спілкування паралінгвістичних засобів (жестів, міміки, переміщення суб'єктів або об'єктів і т. ін.), напр.:

драма: BEN. *Yes, well... (he raises his hand in farewell to all.)* (Arthur Miller. Death of a Salesman).

Характерологічна функція полягає в тому, що значна кількість обірваних речень вживається із метою охарактеризувати суб'єкт мовлення у будь-якому відношенні, зокрема:

1) як засіб мовленнєвої характеристики персонажів при імітації усного розмовного мовлення, яке визначається спонтанністю, ситуативністю та непередбачуваністю, напр.:

драма: CORA. *Are you running from him, too?*

William. *Well, ma, you see... don't you think kinder...well, I reckon I ought to take Libby and the baby on down to the church house, but I...I...* (Langston Hughes. Mulatto);

проза: *"Do people well... you know...?" He paused awkwardly.* (J.A. Jance. Exit Wound);

2) як засіб психологічної характеристики героїв, для розкриття внутрішнього світу персонажів, змалювання їх душевного стану, переживань, вираження найрізноманітнішого типу емоцій: розчарування, співчуття, хвилювання, гніву, образи, сумніву, невпевненості, здивування, горя, радості і т. ін., напр.:

драма: NORWOOD (*Hysterically*). *Don't you dare put your...*

ROBERT. *I used to like you, when I first knew you were my father!* (Langston Hughes. Mulatto);

проза: *"You still have forty-five minutes on your time. If you're going to renege..." He swept his gaze up and met her furious stare.* (Nora Roberts. Heaven and Earth);

3) як засіб психологічно-інтелектуальної характеристики персонажів, який відбиває складні розумові процеси: окремі етапи формування і вираження думок, роздуми героїв, а також пошук необхідних для цього слів, напр.:

драма: DADDY. *What do we know?*

MOMMY (*As if remembering*). *We...wait. We... sit here...and we wait...that's what we do.* (Edward Albee. The Sandbox);

проза: *The agent looked grim. "You don't understand, Mr. Langdon. What you see in this photograph..." He paused. "Monsieur Sauniere did that to himself."* (Dan Brown. Da Vinci Code).

4) як засіб фізіологічної характеристики героїв. За допомогою обірваних речень змальовується фізичний стан персонажів, пов'язаний із відповідними життєвими умовами: віковими особливостями, хворобами, наближенням смерті і т.ін., напр.:

драма: GRANDMA. *What... wha... (Then, with resignation)...ohhh... Ohhh, I see.* (Edward Albee. The Sandbox);

проза: *Rachel suddenly lifted her head off the ground and groaned. It was loud enough that I could hear it.*

"I – I'm... there's evidence in the trailer. We need it." (Michael Connelly. The Narrows).

Евфемістична функція обірваних речень полягає у використанні їх з метою непрямой, ввічливої характеристики персонажів та предметів, напр.:

драма: BIFF. *Your hair... (He touches her hair.) Your hair got so... It got so grey.* (Arthur Miller. Death of a Salesman);

проза: *"My husband... She stopped. I think my husband is in trouble."* (Harlan Coben. Just One Look).

Функція **інтимізації** полягає у створенні ефекту вільного діалогу автора / персонажа з читачем або внутрішнього мовлення героя, а також його "роздумів в голос" – сам з собою, напр.:

драма: BIFF (*To himself in bed.*) *That selfish, stupid... oh, how could I...oh...*

HAPPY. *Sh...Sleep, Biff.* (Arthur Miller. Death of a Salesman);

проза: *It was rumored that he had misappropriated God's money and when the Mormon Church asked him to return it he had said he would... but...* (Isabel Allende. Daughter of Fortune).

Функція **актуалізації підтексту** полягає в тому, що за допомогою НОР передається не тільки експліцитно представлена семантика, але й імпліцитні підтекстні значення, у котрих виражається більш важлива для адресата (ремаітична) частина повідомлення, напр.:

драма: JOHN POLK. *You are ridiculous to think like that.*

ASHBE. *So, is Hilda also...* (He turns his head towards JONH POLK)

JOHN POLK. *NO!* (Beth Henley. Am I Blue);

проза: *Then after a brief pause he added, "You still limp."*

"Yes, I limp."

"From ... ?"

"Yes." (Harlan Coben. Just One Look).

Функція **підсилення суб'єктивно-модальних значень** полягає у використанні обірваних речень задля підсилення емоційно-оцінного, суб'єктивно-модального значення невербалізованої частини речення або з метою підготовки до появи такої інформації в подальшій розповіді, напр.:

драма: WILLIAM. *She is so beautiful, she has so... oh!*

CORA. *I'm not pretty and people seldom come to me. But she is so good that...* (Langston Hughes. Mulatto);

проза: *Confused, Langdon turned back toward Sophie. "I'm sorry, Ms. Neveu? I think you may have given me--"*

"No, that's the right number," Sophie interjected quickly, as if anticipating Langdon's confusion.

"The embassy has an automated message system. You have to dial an access code to pick up your messages."

Langdon stared. "But--"

"It's the three-digit code on the paper I gave you." (Dan Brown. Da Vinci Code).

Використання підтексту в процесі спілкування завжди розраховане на його актуалізацію. Підтекст може бути присутнім при вживанні будь-якого типу речень. В обірваних реченнях, як і в інших синтаксичних конструкціях, завжди в першу чергу

актуалізується найбільш важливий елемент думки, і, відповідно, член чи члени речення. Проте способи його актуалізації в обірваних і в закінчених реченнях різко відрізняються. Якщо у власне реченнях (структурно, семантично та інтонаційно закінчених) актуалізації піддаються ті його елементи (елемент), які вербально виражені, то в обірваних реченнях, як правило, такі компоненти речення є лексично невираженими й знаходяться в підтексті. Таке явище пов'язане з тим, що в обірваних реченнях вербально матеріалізована думка найчастіше набуває другорядного значення, тоді як невербалізована виступає як основа. У результаті цього головною метою у такому реченні – висловлюванні є вираження імпліцитного значення – підтексту. Однак зауважимо, що актуалізація підтекстного значення обірваних реченнях можлива тільки за умов врахування їх функціонально-семантичних властивостей, а, особливо, ситуації мовлення та широкого контексту. Інакше неправильно сприймається комунікативне призначення речення, викривлюється його актуальний зміст, що призводить до багатозначності сприйняття, або й взагалі до втрати смислу. Разом з тим, вербалізована частина висловлення у цій ситуації може бути помилково зарахована до одного із типів структурно та семантично завершених речень, напр.:

драма: ASHBE. *You like me?*

JOHN POLK. *You know... You know...*

ASHBE. *What?*

JOHN POLK. *You know that I love you so much!* (Beth Henley. Am I Blue).

Обірване “You know...” (якщо розглядати його у контексті функціонально-семантичних особливостей) може сприйматися як завершене речення із значенням “YOU know” (а не хтось інший) або “you KNOW” (а не не знаєте), де актуалізуються компоненти YOU і KNOW. Насправді та частина повідомлення (THAT...), яка актуалізується, не одержує вербального вираження.

Отже, вербалізована семантика таких речень, не є тотожною загальному інформативному значенню речення. Вона складає не все інформативне значення, а лише певну його частину. В обірваних реченнях, на відміну від завершених речень, така невідповідність відзначається постійним характером і, як правило, без особливих зусиль усвідомлюється читачем. Орієнтація тільки на лексичний склад і ту семантику, яку він представляє, є недостатньою, оскільки в цьому випадку речення набуває зовсім іншого значення, або стає багатозначним. У процесі сприйняття і розуміння змісту висловлення читач в будь-якому випадку зробить висновок про те, що загальне інформативне значення обірваного речення є завжди ширшим, аніж те, яке представлене словесно. Така особливість змушує не обмежуватися тільки поверховою семантикою, яка представлена лексичним матеріалом речення, а вникати в затекстну, словесно не виражену семантику – у підтекст. Саме це становить **версифікаційно-стимулюючу функцію** обірваних речень, яка полягає в тому, що їх використовують як засіб активізації уваги адресата (в тому числі й читача) з метою заохотити його до активного пошуку і творчого сприйняття підтекстної семантики. Таким чином, адресант/автор використовує обірвані речення як певний маніпулятивний прийом, змушуючи адресата/читача “перевтілитися” в активного творця висловлення “... з його інтенцією і додумати ту мовленнєву ситуацію, ті фрейми і знання, міміку і контекст, які спровокували відповідний тип висловлення, його лексику, морфологічні форми і заданий смисл”[10, 7].

У результаті аналізу мовознавчої літератури, присвяченої дослідженням обірваних речень, на основі власних спостережень над їх формально-синтаксичною та функціонально-семантичною структурою, з урахуванням усіх рівнів кваліфікації речень (формально-синтаксичного, структурно-семантичного та комунікативно-функціонального)

ми дійшли висновку, що виникнення та функціонування обірваних речень у сучасних англомовних прозових та драматичних творах зумовлюється цілим рядом причин, що характеризуються особливостями мовленнєвої діяльності, а саме особливостями процесу утворення речення, у якому здійснюються основні процеси формування та вираження думки. В основі лінгвістичного дослідження обірваних речень має лежати взаємозв'язок з контекстом, в якому проявляються синтаксичні зв'язки та семантико-синтаксичні відношення. Незважаючи на специфічність свого вигляду, обірвані речення функціонують у мовленні паралельно зі структурно та семантично завершеними реченнями.

Комплексний аналіз предмету дослідження підтверджує факт існування специфічного стилістичного навантаження обірваних речень у сучасній англомовній художній літературі: такі речення становлять основу стилістичної фігури умовчання, що слугує для відтворення живого розмовного мовлення у художньому творі, а також для емоційно забарвленої авторської характеристики персонажів та подій художнього твору з метою активізації уваги читача-адресата. В плані подальшої розробки даної проблематики можна запропонувати виведення пресупонованого компонента змісту з імплікатури обірваних висловлень за допомогою методики контекстуально-пресупозиційного аналізу, яка передбачає комплексне тлумачення значення мовленнєвого акту на основі широкого комунікативного контексту.

Література

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка : учеб. пособие [для студ. пед. ин-тов] / Арнольд И. В. – 3-е изд. – М. : Просвещение, 1990. – 300 с.
2. Бахурдаров Л. С. Структура простого предложения современного английского языка / Бахурдаров Л. С. – М. : Высшая школа, 1966. – 197 с.
3. Блох М. Я. Теоретическая грамматика английского языка / Блох М. Я. – М. : Высшая школа, 1983. – 204 с.
4. Богатько В. В. Неповні речення як засіб експресивності публіцистичного мовлення / Богатько В. В., Годз О. В. // Філологічні студії. – 2006. – №4. – С. 109–111.
5. Иванова И. И. Теоретическая грамматика английского языка / Иванова И. И., Буракова В. В., Почепцов Г. Г. – М. : Высшая школа, 1981. – 304 с.
6. Колокольцева Т. Н. Незавершенные высказывания и контекст (на материале художественной прозы). – [цит. 20.11.2008] Доступный з : <library.krasu.ru/ft/ft/_articles/0070433.pdf>.
7. Мороховский А. Н. Стилистика английского языка / Мороховский А. Н. – К. : Вища школа, 1991. – 272 с.
8. Попова И. А. Неполные предложения в современном русском языке / И. А. Попова // Труды Ин-та языкознания. – М. : Издательство АН СССР, 1953. – Т. 2. – С. 17–158.
9. Скребнев Ю. М. Основы стилистики английского языка : учеб. [для ин-тов и фак. иностр. яз.] / Скребнев Ю. М. – [2-е изд., испр.]. – М. : ООО «Издательство Астрель», 2000. – 224 с.
10. Соловьева Е. Передача прямых и косвенных смыслов посредством усеченности. – [цит. 25.12.2008]. Доступный з : <<http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tguwww.woa/wa/Main?textid=710&level1=main&level2=articles>>.
11. Galperin I. R. Stylistics. – Moscow: Vyshaya Shkola, 1981. – P. 231–245.
12. Raevskaya N. M. Modern English Grammar. – К.: Vysha Shkola, 1976. – 304 p.
13. Yefimov L. A., Yasinetskaya E. A. Practical Stylistics of English. – Вінниця, 2004. – 73–77 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Allende Isabel. Daughter of Fortune: Novel. – New York : Perennial, 2000. – 435 p.
2. Brawn Dan. Da Vinci Code [cited 10. Oct. 2008]. Available from: <http://www.lib.ru/foreign_fiction/Brawn/258746>.
3. Coben Harlan. Just One Look : Novel. – London : Orion House, 2004. – 387 p.
4. Connelly Michael. The Narrows : Novel. – London : Orion House, 2004. – 389 p.
5. Jance J.A. Exit Wound : Novel. – New York : Avon Books, 2003. – 375 p.
6. Masterpieces of the Drama / Composed by A.W.Allison, A.J.Carr, A.M.Eastman. – New York: Macmillan Publishing company, 1986. – Fifth edition. – 995 p.
7. Roberts Nora. Heaven and Earth : Novel. – New York : Jove Books, 2001. – 355 p.

Жихарева Н. А. Прагматические особенности оборванных предложений (на материале современной англоязычной драмы и прозы).

В статье предпринята попытка проведения комплексного анализа причин возникновения оборванных предложений с учетом позиции говорящего, позиции адресата, коммуникативной ситуации в целом. Особое внимание уделяется установлению прагматических функций оборванных предложений в художественных текстах.

Ключевые слова: оборванное предложение, говорящий, адресат, контекст, вербализованная семантика / подтекст, когнитивно-коммуникативная и экспрессивно-стилистическая функции.

N.A. Zhyhareva Pragmatic Features of Incomplete Sentences (a Study of Modern English Drama and Prose)

The article presents an attempt at complex analysis of the reasons for break in the sentence production on the basis of specificity of the speaker's position, the addressee's position and the whole communicative situation. Particular attention has been given to the establishment of pragmatic functions performed by broken sentences in fiction and drama.

Key words: broken sentence, addresser, addressee, context, verbalized semantics / implication (subtext), cognitive-communicative and expressive-stylistic functions.

Надійшла до редакції 10.05.09

Прийнято до друку 04.11.09

УДК 881.161.1:81'42

Л.Н. Кулешова

**ФАКТОР АДРЕСАТА В НАУЧНО-ГУМАНИТАРНОМ
ДИСКУРСЕ Л. Н. ГУМИЛЁВА**

В статье рассмотрены коммуникативные аспекты научного текста российского историка и этнографа Л.Н.Гумилёва. Выявлены особенности фактора адресата в данном тексте. Сделаны выводы об особенностях динамики позиции адресата его общее значение в дискурсе автора.

Ключевые слова: научно-гуманитарный дискурс, коммуникация, адресант, адресат.

Исследование языковой коммуникации является одним из наиболее важных направлений современной лингвистики. Можно утверждать, что это направление отражает общую тенденцию гуманитарных и социальных наук последнего времени к исследованию